

Spoleczeństwo obywatelskie jako warunek ureczywistniania rozwoju zrównoważonego i trwałego

W strukturze danego społeczeństwa wyróżnia się dwa główne poziomy jego organizacji, tj. makrostrukturę i mikrostrukturę. Inaczej rzecz ujmując wskazuje się na funkcjonowanie tego społeczeństwa w makro i mikrootoczeniu. Działanie społeczeństwa w makrostrukturze sprowadza się do „wzajemnych powiązań między wielkimi grupami społecznymi wchodzącymi w skład społeczeństwa” [20, s.397], czyli przyjęcia ram życia społecznego, wyznaczonych przez aksjomaty. Z kolei mikrostruktura charakteryzuje się przewagą bezpośrednich interakcji i stosunków między społecznością w pewnej minimalnej skali przestrzennej. Ta właśnie minimalna skala przestrzenna może być utożsamiana z gospodarką na poziomie lokalnym, gdyż to właśnie tutaj kształtują się kryteria oceny rozmaitych postaw, działań i opinia członków danej społeczności na temat zachodzących przemian (również w skali makro). Analiza tych powiązań w skali makro i mikro wskazuje na rozluźnianie się wytworzonych więzi społecznych, co więcej na pogłębiającą się polaryzację społeczeństw. Elementem niwelującym w pewnym stopniu te różnice może stać się prawidłowo ukształtowane społeczeństwo obywatelskie.

Celem niniejszego artykułu jest :

- zdefiniowanie pojęcia społeczeństwo obywatelskie,
- wskazanie na kształtowanie się społeczeństwa w alternatywnych koncepcjach rozwoju, jakimi są proces globalizacji i rozwój zrównoważony i trwały,
- przedstawienie funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w ramach ureczywistniania rozwoju lokalnej gospodarki.

W niniejszej pracy przyjmuje się następującą hipotezę badawczą: *jednym z warunków koniecznych do ureczywistnienia rozwoju gospodarki lokalnej w myśl koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego jest określenie istoty i roli społeczeństwa obywatelskiego oraz wyznaczenie funkcji jakie winno ono pełnić względem tego rozwoju.*

Kategoria społeczeństwo obywatelskie

Pojęcie *społeczeństwo obywatelskie* jest składową dwóch członów tj. *społeczeństwo i obywatel*. Termin *społeczeństwo* [20, s.348] potocznie odnosi się do ogółu obywateli danej jednostki terytorialnej (stąd wyodrębnienie się aspektu lokalnego), bądź jest to historycznie ukształtowany zbiór ludzi połączony kompleksem stosunków, wynikających z ich udziału w procesach produkcyjnych i w życiu kulturalnym. Wskazanie na udział w życiu kulturalnym daje podstawę do rozumienia społeczeństwa jako zbiorowości zaspakajającej potrzeby nie tylko podstawowe,

ale także wyższego rzędu, co z kolei może się przekładać na trwałą poprawę jakości życia nie tylko jednostki, ale całej społeczności. Jakość życia nie może być utożsamiana z pojęciem dobrobytu (konsumpcji), który akcentuje znaczenie tylko i wyłącznie kapitału ekonomicznego i zaspakajanie dóbr na poziomie indywidualnym. Jakość życia jest pojęciem szerszym i w ujęciu dynamicznym oznacza „kształtowanie właściwych proporcji w generowaniu, zaspokajaniu i sposobach realizacji potrzeb ekonomicznych (N_e), społecznych (N_s), przyrodniczych (N_{en}), duchowych (N_{sp}) człowieka z zachowaniem kryterialnych funkcji sfery moralnej (N_M): ($N_e : N_s : N_{en} : N_{sp} \ni N_M$)” [12, s.42].

Z kolei termin *obywatel* „to członek społeczeństwa danego państwa, mający określone przez konstytucję i prawo i obowiązki i uprawnienia (...) stały mieszkaniec jakiegoś regionu, miasta itp.” [120, s.158]. Należy mieć świadomość, iż zagwarantowanie konstytucyjnie [7] danych praw, np.: prawa do pracy, do wolności, do równości, godności osoby ludzkiej czy też zasada państwa obywatelskiego i państwa pomocniczego, nie zwalnia władz publicznych z obowiązku dążenia do ich przestrzegania, a już na pewno nie powinny one podlegać przekształcaniu. Istota państwa obywatelskiego opiera się na założeniu, że to społeczeństwo odgrywa podstawową rolę w rozwiązywaniu pojawiających się problemów, a władze lokalne winny wspierać i wspomagać wszelkie aktywne działania obywateli. Zatem *społeczeństwo obywatelskie to ludzie podejmujący wobec siebie nawzajem jakies działania* [21, s.41].

Termin społeczeństwo obywatelskie występuje jako określenie wartościujące pewną aktywność i sposób postępowania na co wskazuje J. Kochanowicz [6], gdzie na ścianie jednej z sal Palazzo Publico w Sienie widnieje zespół fresków namalowanych przez Ambrogio Lorenzettiego przedstawiający alegorię „dobrych rządów”. Pokój, odwaga, rozum, wspaniałomyślność, umiarkowanie i sprawiedliwość pozwalają na krzątanie rzemieślników i kupców, na handel i na spokojny bieg codziennych spraw. Natomiast F. Piontek zwraca uwagę, iż jednym z warunków ureczywistniających rozwój zrównoważony i trwały jest przestrzeganie depozytu niezrelatywizowanych wartości [16, s.14]. Do podzbioru depozytu wartości [15, s.14] można zaliczyć unormowania moralne, do których wg Farzina Davachi należą: prawość, prawdomówność, godność, zaufanie, szacunek do samego siebie i innych, uprzejmość, współpracę, sprawiedliwość, jedność, lojalność, szczodrość, służba innym, wytrwałość, dążenie do doskonałości itp. Z kolei inna definicja określa „*społeczeństwo obywatelskie jako przestrzeń pozostawioną swobodnym zrzeszeniom, a jednocześnie także i zespół zależności – uformowanych na rzecz rodziny, wiary, zainteresowań czy ideologii – które ową przestrzeń wypełniają*” [6]. Jak wynika z tej definicji przestrzeń taka może się zatem ograniczać do lokalności, z którą dane społeczeństwo utożsamia

Mgr K. Wójtowicz, asystent w Katedrze Teorii i Programowania Rozwoju, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku - Białej

się najczęściej, zaś swoboda zrzeszania się - podkreśla wspólne działania i aktywność ludzi, z którymi jest związana hierarchizacja priorytetów, znaczenie motywacyjne i kulturowe. Każda podjęta próba działania zmierza do realizacji celu za pomocą pewnych środków i zasobów. Urzeczywistnienie celu będzie zależać od kryterium odniesienia, którym może być maksymalizacja stopy zysku, bądź połączenie efektywności gospodarczej, sprawiedliwości społecznej i rozsądnego wykorzystania środowiska przyrodniczego (efektywność zintegrowana [14, rozdział trzeci])

Wizja kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w alternatywnych koncepcjach rozwoju

Tworzenie i rozwój społeczeństwa obywatelskiego może być urzeczywistniany w dwóch przeciwstawnych procesach:

- globalizacji,
- rozwoju zrównoważonym i trwałym.

Analiza procesu globalizacji nie jest przedmiotem niniejszych rozważań oraz wykracza znacznie poza ramy niniejszego opracowania, jednak należy wskazać, że proces ten jest *konstrukcją instytucjonalno-ustrojową świata, która w sposób istotny różni się i nie może być utożsamiana z tym, co rozumiemy pod pojęciem uniwersalny i powszechny (...) jest następstwem*

niepowstrzymanego procesu technicznego i gospodarczego [17, s.26] oraz na co wskazuje Grupa Lizbońska *globalizacja nie oznacza, że świat staje się bardziej politycznie zjednoczony, ekonomicznie współzależny i kulturowo jednorodny. Na obecnym etapie wywołuje raczej poważny niepokój z powodu problemów, jakie już stwarza i które stworzy w przyszłości, jeśli obecne formy globalizacji pozostaną dominujące*” [18, s.221-224].

Z kolei rozwój zrównoważony i trwały jest koncepcją naturalną ujmowaną jako „trwała poprawa jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń przez kształtowanie właściwych proporcji pomiędzy trzema rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym” [19, s.22], a jego struktura obejmuje następujące składowe rozwoju: „gospodarowanie zasobami ekonomicznymi (E_{RM}); gospodarowanie zasobami ekonomicznymi (H_{RM}); kształcenie świadomości w relacji do skali wartości i wybór modelu życia (E_{LM}); gospodarowanie zasobami przyrodniczymi (N_{RM}); gospodarowanie przestrzenią (S_M); rozwiązania instytucjonalne warunkujące przebieg procesów rozwoju (I_S); sfera moralna oparta na stabilnej, tj. nierelatywistycznej skali wartości i na aksjomatach (M_{VA})” [12, s.27]. Należy pamiętać, że wyżej wymienione sfery rozwoju stanowią integralną część życia i działania każdego człowieka, a więc również i formowania się społeczeństwa obywatelskiego. Punktem wyjścia jest zatem przedstawienie kategorii społeczeństwa obywatelskiego jako wizji w procesie globalizacji a w rozwoju zrównoważonym i trwałym.

Tab. 1. Społeczeństwo obywatelskie w aspekcie dwóch alternatywnych koncepcji – studium porównawcze

Cechy	Wizja społeczeństwa obywatelskiego w procesie globalizacji	Wizja społeczeństwa obywatelskiego w koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego
1	2	3
Przestrzeń	<ul style="list-style-type: none"> • przestrzeń i jej wyznaczniki przestają się liczyć, • działania w cyberprzestrzeni, • „lokalność jako oznaka społecznego upośledzenia i degradacji (...) przestrzeń publiczna, w której tworzy się i negocjuje znaczenia, znajduje się poza zasięgiem lokalnej egzystencji” [2, s.7], • eksterytorialność, 	<ul style="list-style-type: none"> • realna przestrzeń publiczna, określony zasięg terytorialny, zasięg i kontrola oraz odpowiedzialność za podejmowane działania w aspekcie lokalnym, regionalnym; • interterytorialność,
Cel	<ul style="list-style-type: none"> • poszczególne jednostki działają dla dobra wybranych indywidualnych podmiotów, a cel nie jest dostępny dla wszystkich, • maksymalizacja stopy zysku, • nadrzędność kapitału ekonomicznego, 	<ul style="list-style-type: none"> • obywatele działają wspólnie na rzecz rozwiązania zaistniałych problemów, a takie cechy jak trwałość i stałość dowodzą, iż cel jest jednoznaczny oraz dostępny dla wszystkich, • nadrzędność kapitału ludzkiego
Własność społeczna	<ul style="list-style-type: none"> • „trudno identyfikowalne firmy, które w coraz to większym stopniu stają się częścią globalnych sieci finansowych i przemysłowych korporacji (...) ich kapitał należy do akcjonariuszy rozproszonych po całym świecie” [18, s.221-224] 	<ul style="list-style-type: none"> • lokalna własność społeczna mieszkańców i optymalne dysponowanie jej zasobami pozwala na kształtowanie się właściwych proporcji pomiędzy trzema rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym
Wzory zachowań, powiązania i zależności	<ul style="list-style-type: none"> • tzw. „nieobecni dziedzice” – stosunkowo świeżej daty niezależność globalnych elit [2, s.9], • kryzys tożsamości, • standaryzacja działania, myślenia, 	<ul style="list-style-type: none"> • istnieje „układ relatywnie stałych stosunków, związków i interakcji, które są niehierarchiczne, są współzależne i łączą różnych aktorów społecznych” [5, s.67], • możliwość dokonywania wyborów,
Czas	<ul style="list-style-type: none"> • kurczenie się czasu, czas jako wartość wycenialna, 	<ul style="list-style-type: none"> • czas jako wartość niewycenialna,
Komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> • komunikacja wewnątrzgrupowa nie posiada żadnej przewagi nad procesem wymiany informacji pomiędzy wspólnotami, jeśli oba te procesy odbywają się w okamgnieniu [5, s.19-23], • „komunikacja wymaga coraz mniej czasu, który traci wymiar, kurcząc się do jednej chwili” [2, s.19] • komunikacja przestrzenna, 	<ul style="list-style-type: none"> • „opozycje takie jak „w” i „poza”, „tutaj” i „tam”, „blisko” i „daleko” określają stopień oswojenia, udomowienia i znajomości różnych fragmentów otaczającej nas rzeczywistości, zarówno dla świata ludzi jak i dla świata rzeczy” [2, s.19], • komunikacja personalna,

c.d. na str. 29

1	2	3
Wartości	<ul style="list-style-type: none"> kryzys wartości, wartości podlegają relatywizacji i nie stanowią żadnego kryterium odniesienia ani oceny, 	<ul style="list-style-type: none"> hierarchizacja priorytetów, czyli prawidłowe ukształtowanie wartości oraz trwałe podstawy, depozyt wartości jest podstawą ustalania kryteriów oceny [19, s.23 i nast., 13, s.20]
Mobilność	<ul style="list-style-type: none"> „zwolnienie z obowiązku uczestniczenia w życiu codziennym oraz tworzenia i prze-kazywania więzów tworzących wspólnotę społeczną” [2, s.15], co więcej jest siłą sprawczą naszej anonimowości, a wzajemne zacieśnianie kontaktów międzyludzkich i relacji staje się antywartościami, jako wartość najwyższej ceniona i najbardziej pożądana, rozwiązania korzystne tylko i wyłącznie dla określonych grup społecznych, 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Stabilitas loci – stałość miejsc</i>” [16, s.27],
Rozwój	<ul style="list-style-type: none"> rozwój jako przechodzenie od form mniej doskonałych do doskonałych 	<ul style="list-style-type: none"> poszukiwanie rozwiązań korzystnych dla wszystkich mieszkańców, komu rozwój ma służyć, jakie powinien spełniać kryteria
Jakość życia	<ul style="list-style-type: none"> utożsamiana z pojęciem dobrobytu; dobro wspólne nie jest dziś wartością cenioną, bo trwa wyścig o dobra indywidualne oraz zaspakajanie jak największej ilości potrzeb oraz korzystanie z jak największej ilości usług, nie bacząc na ponoszone koszty środowiskowe i ludzkie. Dążeniem społeczeństwa polskiego jest model nierówno-ważonego społeczeństwa konsumpcyjnego [3, s.205], gdzie nadrzędne kryterium stanowi maksymalizacja posiadania i stopy zysku, 	<ul style="list-style-type: none"> dobro wspólne nie jest sumą jednostek zaspokojonych potrzeb indywidualnych, dobro wspólne dotyczy <i>zasad uznawanych przez wszystkich uczestników życia publicznego</i> [22],
Efektywność	<ul style="list-style-type: none"> kryterium dobrobytu społecznego nie jest sumą składową kryterium stopy zysku indywidualnych jednostek, czy podmiotów gospodarczych, gdyż istnieją szczególne różnice w ocenie kategorii efektywności [15, s.18-27; 14, s.33-45] efektywność ekonomiczna, 	<ul style="list-style-type: none"> zintegrowana efektywność ekonomiczno – ekologiczno – społeczna [16, s.23 i nast.;13, s. 20]
1	2	3
Konkurencyjność	<ul style="list-style-type: none"> „konkurencyjność jako przewodnią zasadą rządzącą wizjami, strategiami i działaniami ludzi” [18, s.222], rywalizacja, współzawodnictwo, 	<ul style="list-style-type: none"> jako środek, a nie cel, współuczestnictwo i wyrównywanie szans,
Więzi	<ul style="list-style-type: none"> „dominować będzie obrona i promocja własnych przewag i pozycji i własne przetrwanie poprzez porażkę innych” [2, s.19], przelotność więzi międzyludzkich, 	<ul style="list-style-type: none"> zacieśnianie więzi międzyludzkich, dążenie do równowagi społecznej, tworzenie lokalnych wspólnot, grup społecznych, stosunki międzyludzkie powinny opierać się na wartościach tj. lojalność, oddanie, zaufanie, szacunek. Ważną rolę przypisuje się rodzinie, znajomym,

Źródło: Opracowanie własne

W tabeli 1 zaprezentowano czternaście cech, które charakteryzują wizję społeczeństwa obywatelskiego w procesie globalizacji oraz w rozwoju zrównoważonym i trwałym. Obydwie koncepcje są rozwiązaniami globalnymi, czyli powszechnymi i uniwersalnymi [11, s.145]. Jednak dla obydwu rozwiązań przedstawione elementy są odmiennie definiowane. Zatem analiza tabeli 1 potwierdza przyjętą wcześniej hipotezę badawczą i określa istotę społeczeństwa obywatelskiego względem rozwoju i potrzebą podejmowania studiów nad tą kwestią.

Przejawy funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego

Spółeczeństwo obywatelskie może pełnić nadrzędną funkcję w procesie kształtowania rozwoju gospodarki lokalnej poprzez:

- formowanie aktywności lokalnej w dziedzinie rozwoju zrównoważonego, gdzie społeczne grupy i obywatele wraz ze znajomością dokumentu Agendy 21 [1] winny stawać się bardziej twórcze i otwarte na rozwiązywanie m.in. następujących problemów: kształtowania zintegrowanej świadomości; „założenie pełnomocnictwa”, które zmienia rolę systemu polityczno-administracyjnego na rzecz równouprawnienia;
- współpracę, dialog i otwartość;
- poszerzenie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz obopólną odpowiedzialność za podejmowane decyzje; „W. F. Samuelson i S. G. Marks zwracają uwagę, że aby podjąć najlepszą z punktu widzenia całego społeczeństwa (czy gminy) decyzję, podstawowym narzędziem wykorzystywanym w procesie podejmowania decyzji publicznych powinna być analiza kosztów i korzyści” [14, s.15]; niestety jeśli przy podejmowaniu

takich decyzji kryterium odniesienia stanowi maksymalizacja stopy zysku, to prowadzi ona jednocześnie do przerzucania kosztów na najbliższe otoczenie – w tym wypadku dotyczy to zarówno kapitału społecznego jak i przyrodniczego;

- tworzenie i rozwijanie współpracy wzajemnie powiązanych ze sobą firm prowadzące do wypromowania lokalnych grup producenckich, usługowych i mieszanych;
- „wspólnych powiązań i zależności ludzi i instytucji sprawiających, że całość jest wewnętrznie zintegrowana, co umożliwia podejmowanie wspólnych działań na rzecz rozwiązywania lokalnych problemów” [9, s.25];
- tworzenie kulturowych i społecznych więzi – czyli identyfikowanie się danej społeczności z miejscem zamieszkania, z potrzebami ich mieszkańców, a także z lokalnym produktem, kulturą, wartościami czy też zasadami;
- wzbogacenie i wzmocnienie już działających sieci powiązań i kontaktów.

Celem tworzenia się społeczeństwa obywatelskiego oprócz trwałej poprawy jakości życia jest także tworzenie się więzi społecznej jako wartości samej w sobie, która za pomocą odpowiednich mechanizmów będzie stymulować rozwój tego społeczeństwa (lokalnej społeczności). Dzięki aktywnym działaniom społeczności obywatelskiej, nieustannemu współdziałaniu jednostek i podmiotów gospodarczych, a także instytucji, zbieżności celów ekonomicznych, społecznych i ekologicznych z celami otoczenia zewnętrznego, stworzeniu zbioru efektywnych elementów natury: ekonomicznej, finansowej, prawnej, społecznej, przyrodniczej etc. możliwa stanie się realizacja zrównoważonego rozwoju lokalnego. Samoorganizacja obywateli, to także „spontaniczne tworzenie wspólnot wytwórczych (...). Formą samoorganizacji są wreszcie ruchy walczące w obronie określonych interesów prywatnych i publicznych, sprzeciwiające się nadużyciom i nieudolności władz wszystkich szczebli” [8, s.21]. Z kolei klastrowość danej grupy obywateli może wpływać bezpośrednio na rozwój społeczności, a co za tym idzie rozwój rynku (zwłaszcza lokalnego), gdzie istotne znaczenie odgrywają czynniki stymulujące popyt lokalny, w tym lokalnie dostępne zasoby ekonomiczne, społeczne i ekologiczne. Jeśli idea społeczeństwa obywatelskiego ma nabrać jakiegoś większego znaczenia jak pisze Adam Seligman – *to musi ona wiązać się z rozwojem idei jednostki jako autonomicznego aktora w życiu społecznym i zarazem jako całości moralnej i etycznej* [6]. Obecne przemiany i model gospodarki wolnorynkowej bardzo niekorzystnie wpływają na rozwój społeczeństwa obywatelskiego, gdyż pogłębia się i uwidacznia coraz bardziej polaryzacja społeczeństw, prowadząca do narastających konfliktów grup społecznych. Dlatego istotna jest również siła bodźca potrzebna do wykształcenia się aktywnych postaw i uczestnictwa obywateli w urzeczywistnianiu rozwoju. Obecnie daje się zauważyć wśród danych grup społecznych zniechęcenie jak i apatię oraz postawy bierności, niejednokrotnie agresji oraz wytworzenie struktury *społeczeństwa późnej nowoczesności* [4, s.60-64]. W literaturze można często spotkać, że społeczeństwo obywatelskie jest utożsamiane z tzw. klasą średnią. Jednak według autorów raportu nie wykształciła się jeszcze klasa średnia składająca się z drobnych biznesmenów i specjalistów będąca podobno nośnikiem postaw obywatelskich. Należy zwrócić uwagę, iż pełnienie pewnych ról przez owych specjalistów [10, s.117-121], którzy mają stać się przewodnikami

lokalnych zbiorowości jest niejasne i uwarunkowane wyborem koncepcji rozwoju [14, s.22-31] (albo procesem globalizacji albo rozwojem zrównoważonym i trwałym). Dodać należy, że proces globalizacji – poprzez „przerzucanie” produkcji do krajów o najtańszej pracy – w swej istocie – likwiduje klasę średnią w krajach rozwiniętych.

Podsumowanie

Przedstawienie wizji społeczeństwa obywatelskiego i jego znaczenia wobec odniesieniu do dwóch alternatywnych koncepcji, jakimi są proces globalizacji i rozwój zrównoważony i trwały, niewątpliwie przyczyni się do ponownego określenia istoty i roli społeczeństwa obywatelskiego oraz do oparcia współpracy i aktywności na niezrelatywizowanych wartościach, podkreślając jednocześnie znaczenie tej kategorii dla urzeczywistnienia zrównoważonego rozwoju lokalnego.

LITERATURA

- [1] Agenda 21. Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992, Szczyt Ziemi, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1998
- [2] Bauman Z.: Globalizacja I co z tego dla ludzi wynika, PIW, Warszawa 2000
- [3] Carley M., Spapens Ph.: Dzielenie się światem, zrównoważony sposób życia i globalnie sprawiedliwy dostęp do zasobów naturalnych w XXI wieku, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Białystok – Warszawa 2000
- [4] Janikowski R.: Społeczeństwa późnej nowoczesności w: Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii, Jelenia Góra 2003
- [5] Jurczyńska-McCluskey E.: Koncepcja i realizacja sieci (networks) w praktyce społeczności i władz lokalnych w krajach Europy zachodniej w: Demokracja lokalna i partycypacja obywatelska: zachodnioeuropejskie i amerykańskie doświadczenia; polskie obawy i perspektywy, red. E. Jurczyńska-McCluskey, M.S. Szczepański, WSZiNS w Tycach, ATH w Bielsku – Białej, Prace Naukowe i Konferencyjne, Tychy – Bielsko-Biała 2003
- [6] Kochanowicz J.: Kapitalizm i społeczeństwo obywatelskie [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: www.ceo.org.pl/dokument.php?typ=news&dzial=1659&id=22400. Data wejścia: 04-11-2005
- [7] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1997
- [8] Kozyr – Kowalski S., Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2000
- [9] Lewenstein B.: Wspólnota społeczna. Uczestnictwo lokalne, Warszawa 1999
- [10] Ortega J., Gasset Y., Bunt mas, Muza S.A., Warszawa 2002
- [11] Piontek B.: Alternatywne koncepcje urzeczywistniania powszechności w procesie rozwoju w: Kapitał ludzki w procesie globalizacji, red. F. Piontek, ATH w Bielsku-Białej i WSEiA w Bytomiu, Wiśła 2002
- [12] Piontek B.: Rozwój zrównoważony i trwały w miernikach oraz w systemach sprawozdawczości, Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji w Bytomiu, Bytom 2002
- [13] Piontek B.: Współczesne uwarunkowania rozwoju społeczno – gospodarczego, Wydawnictwo ATH, Bielsko-Biała, 2006
- [14] Piontek F. Piontek B.: Podstawy ekonomii menedżerskiej. Globalizacja a rozwój zrównoważony i trwały, WSEiA w Bytomiu, Bytom 2003
- [15] Piontek F., Piontek W.: Rachunek ekonomiczny w ochronie środowiska, WSEiA w Bytomiu, Bytom 2002,
- [16] Piontek F., Nowak A.J. OFM.: Osobowy aspekt wartości w procesie rozwoju. Studium porównawcze, Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji w Bytomiu, Bytom 2004
- [17] Piontek F.: Recenzja Pułapka globalizacji, atak na demokrację i dobrobyt. Autorzy: Hans – Peter Martin, Harald Schumann, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999 w: *Problemy Ekologii* vol. 6, nr 1, 2002

- [18] Piontek F.: Globalizacja w opinii Grupy Lizbońskiej w: *Problemy Ekologii*, vol.5, nr 5, wrzesień – październik 2001
- [19] Piontek F.: Kontrowersje i dylematy wokół rozwoju zrównoważonego i trwałego w: *Ekonomia a rozwój zrównoważony i trwały*, red. F. Piontek, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, t.I, Białystok 2001
- [20] Słownik współczesnego języka polskiego, Wydawnictwo SMS, Kraków 2000
- [21] Sztompka P., *Socjologia – analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak 2002

- [22] www.pldg.pl/pldg/portal/media-type/html/user/anon/page/article/node_id/10-3-33 Data wejścia: 04-11-2005

EWA MAZUR-WIERZBICKA

Wpływ SZŚ na osiągane przez przedsiębiorstwa efekty rzeczowe i ekologiczne

Na obecnym etapie rozwoju gospodarczego coraz większego znaczenia nabierają uwarunkowania szczególnie ważne ze społecznego punktu widzenia, a wśród nich relacja „przedsiębiorstwo-środowisko”, zwłaszcza niekorzystny wpływ działalności gospodarczej na środowisko przyrodnicze. Dlatego też coraz więcej przedsiębiorstw decyduje się na wprowadzanie narzędzi, instrumentów, które doprowadzą do zmniejszenia ich uciążliwości środowiskowej. W praktyce przejawia się to wdrażaniem przez przedsiębiorstwa różnego rodzaju programów prośrodowiskowych, jak np. Program Czystsza Produkcja, Program Odpowiedzialność i Troska, czy też systemów zarządzania środowiskowego (SZŚ), między innymi: Systemu Zarządzania Środowiskowego według norm ISO serii 14000 (SZŚ wg norm ISO serii 14000), EMAS (Europejski System Zarządzania i Kontroli Środowiska).

Podstawowym celem wdrażania i utrzymywania przez przedsiębiorstwa SZŚ jest cel ekologiczny - minimalizacja negatywnego oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko przyrodnicze. Jednak dzięki funkcjonującemu w przedsiębiorstwach SZŚ uzyskują one szereg korzyści (m. in. racjonalna gospodarka czynnikami wytwórczymi, oszczędności z tytułu zmniejszenia zużycia surowców, czy zmniejszenia opłat za gospodarcze korzystanie ze środowiska przyrodniczego).

Wydaje się zatem uzasadnione skupienie szczególnej uwagi na aspekcie osiągania rzeczywistych efektów rzeczowych, jak i ekologicznych przez przedsiębiorstwa, które dobrowolnie wprowadziły

„ekozarządzanie” poprzez wdrożenie i utrzymywanie SZŚ wg norm ISO serii 14001. Posłużyć temu miały badania przeprowadzone w polskich przedsiębiorstwach przemysłu chemicznego¹⁾.

Jako próbę badawczą przyjęto przedsiębiorstwa przemysłu chemicznego z uwagi na to, że:

- przemysł ten ciągle jeszcze jest kojarzony z działalnością o bardzo wysokiej szkodliwości w stosunku do środowiska²⁾;
- przemysł chemiczny jako jeden z pierwszych, wykorzystując w pełni, w swej wzorcowej postaci, tworzone przez lata rozwiązania organizacyjne, zapewniające skuteczną realizację zasad „rozwoju zrównoważonego”, podjął wysiłek wprowadzania nowoczesnych programów środowiskowego zarządzania, przyznawania certyfikatów ekologicznych, wdrażania czystszych i bezpieczniejszych technologii;
- przemysł chemiczny zajmuje ważne miejsce w gospodarce polskiej - przesądza o tym wszechobecność w życiu codziennym wyrobów przezeń wytwarzanych lub inne gałęzie wytwórczości, które bez produktów chemicznych jako surowca nie mogłyby istnieć. O wysokiej pozycji przemysłu chemicznego świadczy także jego udział w całym krajowym przemyśle liczony wielkością wartości produkcji.

Cele przyjęte do realizacji w ramach SZŚ

Działalność produkcyjna badanych przedsiębiorstw jest bezpośrednio skorelowana z gospodarczym korzystaniem ze wszystkich komponentów środowiska. Obok produktów finalnych powstaje zatem szereg produktów ubocznych w postaci różnego rodzaju zanieczyszczeń, które badane przedsiębiorstwa poddają monitoringowi i ocenie. Stąd też wśród celów i zadań środowiskowych stworzonych w ramach funkcjonującego SZŚ oprócz zmniejszenia zużycia materiałów i energii, wiele z nich dotyczyło ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko, głównie zaś: emisji zanieczyszczeń do powietrza atmosferycznego, gospodarki odpadami, gospodarki wodno-ściekowej.

Pozwoliło to na pogrupowanie stawianych sobie przez badane przedsiębiorstwa celów i zadań w ramach funkcjonującego

Dr E. Mazur-Wierzbicka – Uniwersytet Szczeciński

¹⁾ Praca naukowa finansowana ze środków Komitetu Badań Naukowych w latach 2002-2004 jako projekt badawczy. Badania zostały przeprowadzone w polskich przedsiębiorstwach przemysłu chemicznego. Ankiety wysłano do wszystkich przedsiębiorstw, które otrzymały recertyfikację SZŚ wg normy ISO 14001. Wypełnioną ankietę zwróciło 83% badanych przedsiębiorstw.

²⁾ Badanie przeprowadzone na zlecenie Sekretariatu Programu Odpowiedzialność i Troska dotyczące opinii i postaw społecznych wobec przedsiębiorstw przemysłu chemicznego wykazało, że w opinii ankietowanych przemysł chemiczny jest postrzegany jako czynnik zanieczyszczający środowisko naturalne. Otrzymał on 3,91 pkt (w skali 1 - nie zanieczyszczający, 5 - silnie zanieczyszczający), a wyprzedzały go jedynie: spaliny samochodowe (4,23 pkt), huty, przemysł hutniczy (3,93 pkt). Materiały Sekretariatu Programu Odpowiedzialność i Troska.